

Venkov v objektivu

Pavel Klvač

I přes rostoucí moc obrazů v naší „obrazové době“ pracují české sociální vědy, včetně sociologie, s obrazovým materiálem spíše výjimečně. Jde-li o badatelské téma venkova, ikonickou roli zde sehrávají fotografie Jindřicha Štreita, shrnuté v knize *Vesnice je svět*. Velmi zajímavě využil fotografie venkova ve svém bádání sociální ekolog Bohuslav Blažek a jeho syn architekt a fotograf Kryštof Blažek.

Inspirováni jejich knihou *Venkovy – anamnéza, diagnóza, terapie* jsme se spolu se starosty a starostkami a studenty studijního předmětu Sociologie venkova a krajiny, vyučovaného na katedře environmentálních studií Masarykovy univerzity v Brně, pustili metodou *optiky kritického vidění* do sociologicko-fotografického projektu v obcích mikroregionu Drahanská vrchovina. Vtip této metody spočívá v tom, že je třeba se podívat na své okolí očima, které nejsou domácí. Pohled cizince totiž umožňuje „*uvidět takové jevy, na které si místní obyvatelé zvyk-*

li tak, že už je nevnímají“. Ať už jde o přehlížené problémy nebo potěšení ze samozřejmých krás jejich domova.

V duchu dobového zaměření sociální ekologie, jejíž na problémy orientovaný výzkum se formuje na rozhraní vědy, politiky, ekonomie a veřejnosti, vyrazila v roce 2005 první generace studentů s fotoaparáty do terénu. Takto pojatý výzkum se dílem vymanil z úzce akademicky formovaného rámce a spoluprací se starosty a místními občanskými iniciativami vstoupil do sféry aplikovaného bádání. Během pěti let jsme postupně putovali za venkovskými kulisami, dvory, pospolitostmi, lidmi a krajinou.

Kulis venkovského života

Se stereotypní představou o venkově se pojí obraz malebnosti, utěšenosti a harmonie, odkazující kamsi k mytizované tradici. Je to představa vpravdě romantizující a idealistická, přesto jakýmsi způsobem stále přitažlivá. Je až s podivem, s jakou zálibou stále

oprašujeme staré věci, abychom je coby kulisy pečlivě instalovali do moderní scény. Ve které vesnici bychom dnes nenašli vystavené „relikvie“ tradičního selství – žebříňáky osázené květinami, zavěšená vozová kola, koňské chomouty a cepy? Tyto předměty dávno ztratily svou původní užitnou hodnotu, zato získaly nový, čistě symbolický význam.

Reálný obraz dnešního venkova má ale k romantizujícímu ideálu daleko. Modernizace (snaha přiblížit vesnici městu), ať už vedená budovatelskými snahami socialismu či dnešními developery, venkov představě skanzenu navždy vzdálila. Příběžská výstavba se dnes rozlévá do krajiny, na okrajích vesnic rostou „westendy“ – ghetta „podnikatelského baroka“. Kde tedy hledat hranici mezi venkovem a městem? Neztratil se venkov kdesi v „meziměstí“? Co vlastně z někdejšího venkova ještě zbývá? Existuje stále cosi svébytně venkovského? To jsou otázky, které vedly naše badatelské kroky.

< „Kadibudka“. Objekt, bez kterého si život v minulosti snad nelze představit. Dříve nepostradatelná součást každého venkovského dvora se postupně stala ohroženým druhem. Byla vytlačena moderními splachovacími záchody. V současnosti udržují mizející kulturu „kadibudek“ zejména chataři a zahrádkáři. I na venkovských dvorech ji ještě přece jen tu a tam najdeme. Obvykle však již plní jinou funkci – estetickou. Usazená mezi záhony květin nebo na udržovaném „golfovém“ trávníku zůstala připomínkou „starých dobrých časů“. Krásensko, říjen 2005. Text a foto: František Bačovský – Lenka Pellová

Závislost člověka na přírodě je na venkově více zřejmá než ve městě. V těsnějším sepětí s přírodou žije dítě již od mala. Malý venkovan je nejen více venku, ale také blíže přírodním cyklům; bytostněji prožívá střídání ročních období, dne a noci. Obklopen zvířaty, ze kterých má být jednou večeře, vnímá i samozřejmý koloběh života a smrti. Potravní řetězce jsou zde transparentní. „Co sežerou slepice, nevyhodíš,“ řekla právě babička tohoto kluka. Podomí, prosinec 2006. Text a foto: Petra Marinová – David Šmída

„Na tom našem dvoře...“

... všechno to krákoře,“ zpívá se v jedné staré písni. Nutno dodat, že takovýto tradiční obraz venkovského dvora vzal v uplynulých desetiletích za své. Kachny, husy, králíci a slepice přestali být na venkovských dvorech samozřejmostí. Členská základna dříve oblíbeného Českého svazu chovatelů povážlivě klesla a zestárla, pakliže její základní organizace v té které vsi vůbec podnes přežila. Pokud na venkovských dvorech přeče jen tu a tam na drobné hospodářské zvířectvo narazíme, držení prasete nebo kozy se stává raritou. A tak zatímco tato zvířata jezdí venkovské děti obdivovat na „babiččiny dvorečky“ do městských zoo, kočky a psi se zabydleli na pohovkách rodinných domů a stali se, se vši parádou, plnoprávními rodinnými příslušníky. Na současných dvorech je oproti minulosti poněkud smutno. Naštěstí ne úplně všude.

Pospolitosti nikdy dosti

O venkově se dodnes traduje, že zde lidé mají k sobě blíže než ve městě. Často se mluví o venkovské pospolitosti, komunitě a sousedství jako o typických atributech venkovského života. Do jaké míry se však takové představy v současnosti zakládají na realitě a nakolik jsou jen tradovaným stereotypem? Rozložila moderní racionalita přirozené lidské vazby a společné tradice?

Zdá se, že venkov začíná ovládat městská anonymita. Při procházce vesnicí se zavlní záclona za oknem jen tu a tam. Zvědavé sousedky dožívají v domech s pečovatelskou službou a mladí tráví čas spíše než u domovního okna u Windows. Sociální kontrolu ve venkovských ulicích a zákoutích přebírají od ostrážitých očí strýců a tet bezpečnostní kamery. Kdysi typické venkovské lavičky, které nechyběly téměř před žádným stavením, aby člověk pohlédl. Prostor před domy

uvolnily odstavným místům pro automobily. Beztak už se nedalo na ulici v klidu posedět. Kde jsou ty doby, kdy měl auto pouze pan starosta! Typickými následovníky někdejších laviček jsou umělohmotné židle se stolečkem, skryté kdesi vzadu za domem, v intimitě rodinného dvorku: „Co je nám po ostatních a co je ostatním po nás...“. Na vratech a brankách visí nápisy „Pozor pes!“ Bouda po Alíkovi obývá rotvajler Black. Ještě ale není nadobro zle. Mladí se po večerech schází na zastávkách veřejné autobusové dopravy, tichá řeč odložených artefaktů vypráví o těchto schůzkách zřetelným jazykem. Jejich otcové debatují po hospodách, které spolu s kostely zůstaly tradičními místy slova. Pořád se najdou lidé, kteří pro svoji potěchu nebo pro radost jiných zorganizují masopustní průvod, svatováclavské hody nebo hasičský bál. Venkovská družnost stále žije, i když mnohde spíše pouze živoří.

Lidé na venkově

Kolorit venkovského života utvářejí odedávna především jeho obyvatelé. Zdaleka ne každý obyvatel dnešní vesnice je venkovan. Obyvatele vesnice s životní zkušeností venkovanů je třeba hledat. Málo koho zřejmě udiví, že je najdeme především mezi staršími lidmi – pamětníky starého světa. Jejich životní pouť byla spojena s půdou, odehrávala se v blízkosti hospodářských zvířat a často dotírající hmotná nouze, pro nás už stěží představitelná, je naučila nezbytnému kutilství a recyklaci. Jsou to lidé, kteří ještě část svého života prožili bez technických vymožeností, jako je elektřina a televizor, zvyklí na život v rytmu udávaném přírodními cykly, spíše než na chvat diktovaný tempem moderní techniky. Podstatný díl svého života prožili ve své vsi. A pokud už byli nuceni rozmarem osudu svůj domov na čas opustit, spěšně se sem, jakmile to bylo možné, vraceli. Z takové lásky k místu pak pramení ne-

Tradice versus moderní doba. Jak je patrné z fotografie, nemusí se tradice a modernita za všech okolností poprat. Na venkově bývá zvykem přebírat zvyky a rituály z nedávných i dřívějších dob a udržovat a upravovat si je tak, aby vyhovovaly současnosti. Venkov postupně přejímá a integruje i městské kulturní trendy. Na jedné straně tak ztrácí cosi ze své dřívější svébytnosti, na straně druhé však posiluje svoji životaschopnost. Pístovice, říjen 2008. Text a foto: Iva Krejčová – Vojtěch Kubík

zanedbatelný díl životní síly a ochoty pro své sousedy, vesnici a krajinu udělat něco nad rámec své očekávané role. Samozřejmě bez nároku na okázalou společenskou prezentaci nebo finanční dotaci kdoví odkud. Tito venkované by za „lepší“ ve městě neměnili.

Život na venkově je ve stále větší míře věcí volby. Má svá specifika i jistou přitažlivost. Může jimi být např. blízkost přírody nebo sousedská pospolitost se všemi svými klady i zápory. Venkovský život do značné míry stále stojí na tom, čemu současná městská hantýrka říká

< Manželé Krátkí, rodáci z Ježkovic, měli svatbu v roce 1955 a od té doby sdílí vše spolu – život i práci. „Von měl roztrhanó chalupu a já holé zadek. Takže sme se dali dohromady,“ říká na vysvětlenou paní Krátká. V okolí jsou známí díky včelaření. Věnují se mu již přes čtyřicet let. Dnes s prací okolo úlů pomáhají zejména radami mladším členům rodiny. Za léta svých včelařských aktivit byli nuceni se vyrovnat s různými nepříjemnostmi. „Mor byl roku 1982, všechno se muselo spálit. Mor zlikviduje jenom oheň,“ vzpomíná pan Krátký. A přidává svůj aktuální kritický postřeh: „Medu je větší odběr, než byl dřív. To, co je dnes v obchodech, to není med.“ A proč se rozhodli zrovna pro chov včel? „Je třeba něco dělat,“ shodují se oba. Manželé Krátkí pracovali celý život v zemědělství, pomáhali i při zakládání místního JZD. „Oni nám to teď vyčítají, ale to JZD stojí na našem poli. Přitom sme vše budovali, kopalí sme rukama. Byla to strašlivá dřina,“ uzavírá paní Krátká. Ježkovice, listopad 2010. Text a foto: Tomáš Bendl – Jana Pernicová

Lulečský kostel svatého Martina stojí na vrcholku Liliové hory nad Nemojany. Je nepřehlédnutelnou dominantou širokého okolí. Vyvýšené místo přitahovalo svojí výhodnou polohou odnepaměti. Stávalo zde pravěké hradiště i středověký hrad. Od úpatí kopce může poutník kráčet nahoru ke kostelu po čtrnácti zastaveních křížové cesty a přímo v místní krajině tak symbolicky oživovat prastarý mýtus a rozjímat o své vlastní životní cestě. Nemojany, listopad 2011.
Text a foto: Petra Ševčíková – Marie Tomášková

„dobrovolnictví“. Ať už jde o kronikáře, faráře, hospodského, starostu Sokola nebo knihovnici, jejich veřejně prospěšné aktivity zpravidla daleko překračují povinnosti vymezené jim připsanou formální rolí. Venkov je stále prostředím, které má potenciál svým lidskými smysly uchopitelným rozměrem duchovně živit osobnosti, jejichž mentalita se bytostně vymyká masovému vzoru. Třebaže by byly v dnešním jarmarečně-hlasném mediálním světě jaksi méně nápadné a hlučné. A ač nám může být spolu s Josefem Ladou líto, „že mizí ony jadrné typy lidí, jichž byla dříve plná obec...“, stále je dost těch, kteří zatím globalizované „papučové kultuře“ nepodlehli.

Krajina za humny

Kulturní, člověkem po staletí přetvářená krajina je bezesporu dodnes silnou součástí kultu našeho venkova. Jde o krajinu označovanou jako malebnou, přívětivou, útulnou. Krajinu, která je pevnou součástí mýtu šťastného

domova. Vznikala jako kompromis kulturních zásahů člověka a sukcesních tlaků divoké přírody. Vývoj technických aplikací podpořil lidské představy a konání způsobem, který nespoutanou přírodu domestikoval v míře dřívě nebývalé.

Běh průmyslové zemědělské velkovýroby si vystačí s minimem lidské síly. Hospodářská zvířata se vrací z družstevních velkostaveb do volné krajiny pozvolna. Chov drobného domácího zvířectva je na ústupu. Krajina za humny pustne. Dnes nás do ní nežene nutnost živobytí, spíše vidina zážitků a odpočinku. Ve stopách asketických poutníků kráčí zástupy turistů, často lačnicích po konzumních zážitcích disneyovského typu. A tak se paradoxně na úkor přírody a klidu buduje technická infrastruktura pro únik z nudy přetechnizovaného světa. Do krajiny pronikají adrenalinové sporty, jezdci na terénních motorkách a čtyřkolkách, o překot se budují rozhledny, nekonečné naučné stezky, asfaltuje se. Masové konzumaci je třeba krajinu předem

připravit. Trefně to vyjádřila antropoložka Eva Čermáková: „*Posláním naučných stezek je vysvětlit krajinu dříve, než začne poutník žasnout.*“ Štěstí vlastně může mít všední venkovská krajina, která zůstává budovatelství ušetřena, nepovšimnuta. Obyčejné *malé věci v krajině* (Michal Šiška) mají kouzlo, které prakticky nic nestojí.

Závěrem

Ve svém projektu jsme zdokumentovali vizuální reprezentace procesů, které ovlivňují dnešní venkovský prostor, ať už se jedná o změny kulturní krajiny, sadů, zahrad, veřejných prostor, dvorů, vesnických staveb a životních příběhů zdejších obyvatel. V tomto směru se obce mikroregionu Dražanská vrchovina nevymykají obecným trendům ve vývoji českého a moravského venkova. Svým rozsahem představuje náš projekt v českém prostředí neobvyklý počín. Zapojení sto třiceti studentů-fotografů v pět let trvajícím projektu ve třinácti vesnicích vypráví o intenzitě spolupráce mezi obecními samosprávami, kronikáři, místními občanskými iniciativami a univerzitním prostředím nevšední příběh. Ani financování projektu neprobíhalo obvyklou cestou. Nebylo podpořeno žádným badatelským ani jiným grantem. Šlo o manažerské kutilství – do statisícového měšce přisypali drobné dary samotní autoři, drobní sponzoři, výzkovská nadace Tři brány, obce mikroregionu Dražanská vrchovina, občanské sdružení Drnka a další organizace a jednotlivci.

Mgr. Pavel Klvač (1974) – sociolog, učitel na FSS MU a vědecký pracovník na LDF Mendelu v Brně, klvac@fss.muni.cz